

JMW inhielden. Deze interne strubbelingen leidden, anders dan in veel andere voorbeelden uit deze periode (denk aan Dennendal), niet tot bestuurlijke verlamming, maar tot een krachtig optreden naar buiten toe. Mede door het activisme van het JMW kwam in 1973 de wet uitkering vervolgingslachtoffers tot stand. Zij betekende weer meer werk voor het JMW. De wet leidde er bovendien toe dat, waar alle andere instellingen van het maatschappelijk werk aan het begin van de jaren tachtig radicaal werden gedecentraliseerd, het JMW als één van de weinige instellingen centraal georganiseerd en door het rijk gefinancierd bleef.

In de loop van de afgelopen vijftig jaar had het JMW een tamelijk stabiel en ook erg groot cliëntenbestand; in 1992 werd ruim 13 procent van de joodse, tegen maar 3,2 % van de niet-joodse Nederlanders door het maatschappelijk werk bijgestaan. Bovendien vergrijsde het cliëntenbestand van het JMW steeds meer. Dit was in de jaren negentig reden voor een nieuwe koerswijziging, waarin niet alleen de gevolgen van de vervolging, maar juist ook positieve aspecten van het joodse bestaan aandacht moesten krijgen. Dit heeft het JMW aan het eind van zijn eerste vijftig jaar opnieuw in botsing gebracht met het NIK.

Lipschits heeft binnen de beperkingen van een herdenkingsboek een belangrijke bijdrage geleverd aan de geschiedenis van de joden in het naoorlogse Nederland, maar ook aan die van de Nederlandse verzorgingsstaat. Soms wordt zijn secure aandacht voor alle bestuursleden en alle directeuren wat te veel van het goede en had wat meer aandacht voor de bredere context de ontwikkelingen binnen het JMW in nog helderder licht geplaatst. Maar die kritiek doet weinig af aan de waarde van dit boek.

Ido de Haan

L. Veendrick, *Tussen school en leven. Langdurige internaatsvorming voor meisjes tussen 14 en 16 jaar in de jaren vijftig en zestig in vormingsinternaat De Vonk te Noordwijkerhout* (Hilversum: Verloren, 1999, 201 blz., f39,-, ISBN 90 6550061 8).

Buitenschoolse vorming voor jongens en meisjes uit arbeidersgezinnen heeft een lange geschiedenis. De eerste initiatieven, waaraan vooral de naam van Emilie Knappert verbonden is, dateren van meer dan een eeuw geleden. Zij bewerkstelligde in 1917 ook de oprichting van het 'Buitenverblijf De Vonk', in eerste instantie bedoeld als vakantiehuis voor fabrieksmeisjes. Na de Tweede Wereldoorlog, toen De Vonk inmiddels onderdak had gevonden bij de religieus-socialistische Woodbrookersvereniging, ging het instituut zich vooral bezighouden met het organiseren van acht- tot tienweekse cursussen voor meisjes 'tussen school en leven'. De doelgroep bestond uit 'normale' veertien- tot zestienjarige meisjes uit arbeiders- en kleine middenstandsmilieus, vastgelopen door een 'te felle puberteitsbeleving', moeilijkheden thuis of een mislukte schoolloop-baan. Persoonlijke ontplooiing, waarbij vrouwelijke vorming en dienstbaarheid aan de gemeenschap belangrijke peilers vormden, stond centraal. Het intensieve programma omvatte huishoudelijke werkzaamheden, creatieve activiteiten en gespreksgroepen over belangrijke levensvragen — seksualiteit bijvoorbeeld. De meisjes werden ook psychologisch getest en kregen een beroepsadvies.

Het initiatief van De Vonk kwam voort uit een breed gedeelde na-oorlogse vrees voor zedelijke ontsporing van wat de 'massageugd' werd genoemd. Die leidde tot een ware hausse aan — uiteraard zuilgebonden — vormingsactiviteiten, met de katholieke Mater Amabilisscholen als meest uitgesproken voorbeeld. Daarbinnen nam De Vonk om twee redenen een bijzondere plaats in, aldus de Groningse andragoog Laurenz Veendrick in diens kleine monografie over dit instituut. Uniek waren de cursussen allereerst omdat ze in internaatsverband werden gegeven. Alleen op die manier kon gemeenschapsvorming goed tot zijn recht komen, luidde de rechtvaar-

diging. Bovendien hanteerde De Vonk een verhoudingsgewijs 'modern' pedagogisch regime, met veel vrijheid en inspraakmogelijkheden voor de cursisten. Zo heette de persoonlijkheid van het meisje zich het beste te ontwikkelen.

Het waren volgens Veendrick tegelijkertijd nu juist deze twee unieke kenmerken van De Vonk, die 25 jaar later de teloorgang van de cursussen bewerkstelligden. De relatief lange en intensieve internaatsvorming sloot door de verlenging van de leerplicht steeds minder aan bij de vormingsbehoeften van de doelgroep. Bovendien werd het in de jaren vijftig zo moderne pedagogische regime in de jaren zestig niet aangepast aan de toegenomen tolerantie ten opzichte van jongeren, waardoor de cursisten van toen het gevoel kregen 'niks te mogen'. In 1973 werd daarom de internaatsvorming vervangen door kortdurende dagcursussen. Twintig jaar later kwam ook daaraan een einde en sloot het vormingscentrum definitief zijn deuren.

Veendricks kleine monument voor De Vonk is een leuk boekje geworden. Aan de hand van het aanwezige archiefmateriaal brengt hij het centrum en de cursisten — bijna 1500 in totaal — tot leven. Ook besteedt hij aandacht aan de context. Lezers die onbekend zijn met dit pedagogische domein krijgen zo in kort bestek een overzicht van de landelijke ontwikkelingen. Historisch valt er op de exercitie van deze buitenstaander in de geschiedbeoefening wel het een en ander aan te merken. Paginalange citaten uit archiefstukken, het toeschrijven van het AVRO-radioprogramma 'Bonte Dinsdagavondtrein' aan de VARA, en het opvoeren van krantenartikelen als voornaamste bron voor het analyseren van inhoudelijke conflicten tussen stafleden zijn er enkele relatief onschuldige voorbeelden van. Ingrijpender is, dat Veendrick het niet kan nalaten om zijn onderwerp te beoordelen aan de hand van huidige andragogische normen. Vooral het pedagogische regime van De Vonk moet het daardoor regelmatig ontgelden. Het categorische verbod op contacten met jongens bijvoorbeeld, karakteriseert hij als 'onbarmhartig'. 'Men begreep te weinig van de sterk groeiende behoefte tot experimenteren, tot onbezonnenheid', schrijft hij streng (178). Gelukkig wordt zijn oordeel getemperd door 'een zekere vertederling'. Zo blijft, ondanks het lichte *dédain* voor dit stukje verleden, Veendricks anachronisme wel binnen de perken.

M. van Essen

J. J. van den Berg, *Deining. Koers en karakter van de ARP ter discussie, 1956-1970* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 1999, Historische boekerij VI; Kampen: Kok, 1999, 492 blz., f75,-, ISBN 90 435 0151 4).

De Tweede-Kamerverkiezingen van februari 1967 gelden als de grote waterscheiding in de ontzuiling van het Nederlandse politieke bestel. De PvdA en de KVP kelderden in de gunst van de kiezers en de confessionele partijen gezamenlijk verloren definitief hun meerderheidspositie. D'66 en de Boerenpartij behaalden spectaculaire resultaten. Opmerkelijk was de winst van twee zetels voor de ARP. Na jarenlange trage maar gestage electorale neergang had de oudste politieke partij van Nederland ineens de wind in de rug. Het kortstondige succes van Jelle Zijlstra als premier van een interimkabinet na de val van het kabinet-Cals in de roemruchte nacht van Schmelzer leverde de ARP veel aanzien op, met als hoogtepunt de oudejaarshit annex Beatles-parodie 'Jelle zal wel zien' van cabaretier Wim Kan. Zijlstra zelf schreef de populariteit van de ARP voor een belangrijk deel toe aan dit optreden van Kan, die hiervoor zijns inziens wel 'een bescheiden borstbeeldje...in het Abraham Kuyperhuis' had verdiend. Een andere veelgenoemde verklaring voor het succes was de radicalisering van de ARP, die aan het begin van de jaren zestig was ingezet en in 1966 de boventoon voerde in de partij.